

Ampt Epe

Nr 86 – februari 1989

REDAKTIE: Th. te Riele-ter Laak, Dorpsstraat 12, 8171 BP Vaassen
Telefoon 05788-1316

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'

'AMPT EPE'

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

De vereniging stelt zich onder meer tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van de Gemeente Epe

Lidmaatschap f 20,- per jaar

Bestuur:

Voorzitter: W. Terwel
Apeldoornseweg 41
8172 EH Vaassen
Telefoon 05788-1455

Sekretaris/penningmeester: W. van Putten
Hoofdstraat 80
8162 AL Epe
Telefoon 05780-13579

Leden: M. Endendijk
Mevrouw Th. te Riele - ter Laak
F. Zandstra

Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester 'Ampt Epe'
I.S.S.N. nr 0166-2023

Het bestuur in de Gemeente Epe tussen 1818 en 1865 (6)

Wij hebben in de vijf achter ons liggende afleveringen gepoogd een beeld te schetsen van de regelgeving die het bestuur op het platteland bepaald heeft tussen 1814 en 1866. Daarnaast hebben wij gezien hoe in Epe in dit tijdsbestek deze regels in praktijk zijn gebracht. Tevens hebben wij sociaal-economische en demografische aspecten uit de geschiedenis van Epe in de eerste helft van de vorige eeuw de revue laten passeren. Met dit laatste deel uit een serie van zes afleveringen over het bestuur in Epe, ronden wij deze nogal uitvoerige historische studie af over Epe, bestuurlijk gezien, tussen 1814 en 1866. Als hiermee een toch tamelijk duistere plek uit het verleden van onze dierbare gemeente enigszins opgelicht is, dan is aan de bedoeling van deze artikelenreeks voldaan.

Samenvatting, conclusies en slot

In de vorige afleveringen hebben wij een uiteenzetting gegeven over de ontwikkelingen in het gemeentebestuur van plattelandsgemeenten in globaal de eerste helft van de vorige eeuw. Wij hebben geconstateerd dat in 1817 en 1825 reglementen zijn opgesteld die dat gemeentebestuur vorm moesten geven. In 1851 kwam de gemeentewet, die een situatie inluidde, die wij thans min of meer in het gemeentebestuur nog kennen. Tevens lazen wij hoe die reglementen van 1817 en 1825 plus de gemeentewet van 1851 in Epe in de praktijk werkten. Wij zagen daar hoe het bestuur van Epe in de vorige eeuw functioneerde en wie zich met dat bestuur bezighielden.

In eerste instantie wilden wij in deze artikelenreeks nagaan hoe de invloed was van de reglementen voor het plattelandsbestuur van 1817 en 1825 en van de gemeentewet van 1851 in de gemeente Epe.

Koning Willem I liet reglementen opstellen die het gemeentebestuur definitief moesten regelen. Die reglementen gaven aan de gemeenten nauwelijks enige bevoegdheid zelfstandig iets te regelen. De macht m.b.t. het bestuur van plattelandsgemeenten berustte bij de provincies, die trouwens ook de ontwerpen voor de reglementen hadden geleverd. In Epe was deze situatie goed na te gaan. Slechts een enkele maal trad het gemeentebestuur zelfstandig op en dan betrof en strikt particuliere aangelegenheden van ingezetenen, de benoeming van directeuren van de brandweer en de benoeming van kerkvoogden en notabelen van kerken.

In 1825 kwamen er nieuwe reglementen die wat meer eenvormigheid in het bestuur ten plattelande moesten brengen. Deze reglementen brach-

ten ook wat meer bevoegdheden voor het gemeentebestuur, die overigens niet voor de raad als geheel golden. De burgemeester en assessoren kregen wat meer vrijheid van handelen. De raad werd vrijwel alle mogelijkheden tot initiatief ontnomen. Waar het dus de bevoegdheden van alleen de raad betrof, was er na 1825 bepaald geen sprake van vooruitgang. Ook dit beeld is in Epe goed terug te vinden. Zo kwam tijdens een raadsvergadering wat meer ter tafel dan voorheen. Men kon dus over wat meer zaken zijn zegje doen.

Veel was door burgemeester en assessoren voorbereid of anders waren er mededelingen van gedeputeerde staten of van de districtscommissaris. De raad van Epe was trouwens zeer volgzaam, want nimmer is geconstateerd tussen 1825 en 1851, dat de raad zich verzette tegen wat andere bestuurders als burgemeester, gedeputeerde staten en dergelijke voorstelden.

Van belang hierbij is ook het punt dat in 1825 een competentiedeling tussen de raad aan de ene kant en burgemeester en assessoren aan de andere kant een feit werd.

1851 bracht natuurlijk veel nieuws. Dat was op de eerste plaats de verkiezing voor de raad. Nieuw was ook dat de raad aan het hoofd van de gemeente kwam te staan. Het discriminerende verschil tussen platteland en steden was al in 1848 ongedaan gemaakt.

De democratische ideeën die opgang maakten tijdens de Franse revolutie en die naar ons land waren overgewaaid vormden toen de uitgangspunten voor onder andere het bestuur van de gemeenten. Deze vrijheidsgedachten achter de gemeentewet zijn dus niet zomaar uit de lucht komen vallen. Zij sluimerden al ruim vijftig jaar. Nieuw was dat zij toen ook in praktijk werden gebracht.

In Epe werden de nieuwe mogelijkheden voor de raad vrijwel onmiddellijk opgepakt. Wij zagen dat de gekozen raad veel zelfbewuster optrad dan de door gedeputeerde staten benoemde raadsleden (zie aflevering 5). Wij kunnen eigenlijk wel vaststellen dat de ontwikkelingsgang in het gemeentebestuur toch enigszins geleidelijk is geweest.

De ideeën van voor de Franse overheersing zijn opgepoetst terug te vinden in de gemeentewet van 1851. Koning Willem I onthield de gemeenteraad in 1817 nagenoeg alle invloed op haar eigen bestuur in navolging van de Fransen. In 1825 had een uitbreiding van de bevoegdheid plaats, hoewel dat meer gold voor de burgemeester en de assessoren dan voor de raad. In 1851 weer een uitbreiding van de bevoegdheden, maar dit maal ten gunste van de raad.

Als wij de ontwikkelingen bezien in de benoemingsprocedure van de verschillende gemeentebestuurders tussen 1817 en 1851, dan zien wij dat de schout/burgemeester steeds officieel door de koning werd benoemd en herbenoemd, buiten meetbare invloed van de gemeente om.

De assessoren werden volgens de reglementen van 1817 evenals de raadsleden aangewezen door gedeputeerde staten. De assessoren traden jaarlijks af. De raad in Epe zette aan het eind van ieder jaar de zittende assessoren op een voorkeurslijstje en gedeputeerde staten zorgden dan voor herbenoeming. Raadsleden moesten periodiek aftreden, maar in Epe is dat tussen 1818 en 1825 niet eenmaal geconstateerd. Raadslid bleef men in principe tot aan zijn dood toe. Een enkele maal kwam het voor dat een raadslid bedankte. Vacatures in de raad werden door benoemingen van gedeputeerde staten opgevuld. Daarbij diende de raad een dubbeltal namen in als keuzemogelijkheid. Gedeputeerde staten wezen er dan een aan, hoewel de situatie in Epe heeft laten zien, dat gedeputeerde staten niet tot keuze verplicht waren. Vonden zij onder het ingestuurde dubbeltal geen geschikte kandidaat, dan volgde geen benoeming en moest de raad zoeken naar een nieuw dubbeltal. Vanaf 1825 werden de assessoren door de gouverneur benoemd. Benoeming van raadsleden geschiedde toen aanvankelijk op dezelfde wijze als voorheen. In Epe is geconstateerd dat vanaf 1842 deze procedure veranderde. Niet meer de raad stelde toen een voordracht op, maar het initiatief ging uit van de districtscommissaris. Hij stelde een namenlijstje op en vroeg de raad of de door hem gevonden personen aan de eisen van welstand, nodig voor het raadslidmaatschap, voldeden. In 1849 werd in de gemeenteraad van Epe zelfs iemand benoemd door gedeputeerde staten zonder dat de raad daar op enigerlei wijze aan te pas kwam. Ook na 1825 stelde het periodiek aftreden van raadsleden niet veel voor. In principe werden de afgetreden raadsleden automatisch door gedeputeerde staten herbenoemd. In 1851 werden de raadsleden door rechtstreekse verkiezingen gekozen. Voor het eerst dus invloed van de burgerij, althans dat kleine deel dat de census haalde, op het bestuur van de gemeente waarin men woonde. Bij de wethouderskeuze viel vanaf dat moment iedere invloed van buiten de raad weg. De raad koos uit haar gelederen de wethouders, een situatie zoals die nu nog bestaat. Het periodiek aftreden van raadsleden werd toen ook in de praktijk een feit. Wie tussen 1818 en 1865 in Epe als schout/burgemeester, assessor/wethouder en raadslid actief waren, hebben wij kunnen lezen. Het gaat hier in totaal om 42 personen, hoewel eigenlijk om 41, omdat Aart Jonker door zijn weigering nooit als raadslid beëdigd is. De invloed van het periodiek aftreden vanaf 1851 is duidelijk te zien. Tussen 1851 en 1865 maar liefst 12 mutaties, waarvan 7 raadsleden de plaats opvulden van mensen die na periodiek aftreden niet herkozen waren. Tussen 1825 en 1851, bijna een dubbele tijdsspanne, slechts 7 mutaties en 5 tussen 1818 en 1825. Dat laatste lijkt veel, maar dat houdt verband met het ontslag van de twee Vaassenaren (zie aflevering 2).

Hoewel niet van alle raadsleden de beroepen achterhaald konden

worden, zijn er toch voldoende bekend om vast te stellen, dat de raadsleden tot de bovenlaag van de dorpssamenleving behoorden. Het echte topje van die bovenlaag bleef waarschijnlijk toch buiten de raad, wat moge blijken uit het feit dat jonkheer d'Isendoorn à Blois tot de Cannenburg, in Vaassen een heel aanzienlijk persoon, weigerde in de raad te gaan zitten, toen hij daarvoor door gedeputeerde staten werd aangezocht in 1822. De gedachte die hierbij opdoemt, is dat deze jonkheer, die veel invloed had, weinig zin had tussen mensen van een lagere stand in een vrij machteloze raad te gaan zitten.

Tot slot nog iets over de verkiezingen. Voor 1848 betroffen de verkiezingen alleen die voor provinciale staten. De procedure daarbij is in aflevering 2 uiteengezet. In aflevering 4 is te lezen hoe die verkiezingen voor de gemeenteraad vanaf 1851 in zijn werk gaan. Het grote verschil tussen deze verkiezingsmethoden is wel dat men vòòr 1848 alleen indirecte verkiezingen kende. De nieuwe kieswet zorgde voor rechtstreekse verkiezingen. Vòòr invoering van de nieuwe grondwet ging men met de stembus naar de kiezer toe, terwijl daarna de kiezers naar de stembus moesten komen. In de oude situatie zal de weinig geïnteresseerde kiezer toch nog een stembriefje ingevuld hebben, hij hoefde er immers de deur niet voor uit.

Na 1848 ligt dat anders. De kiezer moest naar het dorp toe om te stemmen en dat vereist een zekere motivatie.

De belangstelling voor het gemeentebestuur was gering. Dit verklaart dan ook mede de geringe opkomst die wij in aflevering 5 geconstateerd hebben.

Het zal wel niet alleen een kwestie van staatkundige interesse geweest zijn die de kiezer weghield van de stembus, veel kiezers zullen, zeker in Epe, boeren geweest zijn en die hadden in de zomer, waarin de meeste verkiezingen werden gehouden, drukke werkzaamheden op hun land. Wie ver van het dorp woonde zal zich nog wel eens bedacht hebben er een paar uur tussen uit te gaan om te stemmen. Ook uit het feit dat er in die tijd meer verkiezingen waren dan tegenwoordig het geval is – naast om het andere jaar gemeenteraad met extra verkiezingen voor tussentijdse vacatures en eventuele herstemmingen als niemand een absolute meerderheid had behaald, ook nog de verkiezingen voor tweede kamer en voor provinciale staten – zal de opkomst nadelig beïnvloed hebben.

Aan het eind van deze artikelenreeks is het goed ons af te vragen in hoeverre de situatie in Epe tussen 1818 en 1865 representatief is voor de situatie in andere gelijksoortige gemeenten. Ik denk dat Epe een vrij goed beeld geeft van hoe het in een dorp toeging met betrekking tot het bestuur.

Bovenstaande vergelijkingen met de algemene situatie geven ook aan, dat allerlei veranderingen op papier in Epe in de praktijk vrij goed terug te vinden zijn.

Wellicht kan later onderzoek in andere gemeenten dit vermoeden bevestigen. Een voorbehoud moet ik maken. Dat is het gegeven dat in Epe al direct na de eerste verkiezingen de raad rijkelijk gebruik maakt van de nieuwe verworvenheden.

Algemeen is de opvatting dat, zeker ook in plattelandsgemeenten de eerste tijd na 1851 weinig in het bestuur verandert en dat het nog wel enige tijd duurt alvorens de gemeentebestuurders alle nieuwe wegen bewandelen die de gemeentewet open heeft gesteld. In Epe, zo blijkt, gaat het allemaal wat sneller. In 1851 is daar in het feitelijke bestuur een keerpunt. Ik vermoed, dat de oorzaak hierin gelegen is, dat de raad van Epe in dat jaar op de burgemeester na geheel is vervangen. Hoe dit in Epe kon gebeuren, daarnaar kunnen wij slechts gissen. Meegespeeld heeft waarschijnlijk het feit, dat de meeste raadsleden van voor 1851 al aardig op leeftijd waren. Ook de vrij grote omvang van de gemeente kan hierbij van betekenis zijn geweest. Men is wellicht geneigd iemand uit de buurt te kiezen en niet iemand die veel verder weg in een ander buurtschap woont. Hiermee hield provinciale staten in haar benoemingsbeleid nauwelijks rekening. Duidelijk is dat deze nieuwe raadsleden niet belast waren met een traditie die hen passiviteit oplegt. In veel andere gemeenten keren de raadsleden van voor 1851 terug in de raad na de verkiezingen en duurt het nog geruime tijd, voordat men het bestuur zelfverzekerd ter hand neemt.

Drs. J. W. Tetterode Ravestein.

Gemeentelijke zorg voor orde, rust en veiligheid in Epe, in de 19e eeuw (11)

Politie in Emst

In 1866, bij de stichting van een N. H. kerk aldaar, was er eerst feitelijk sprake van het dorp Emst. Dat wil echter nog niet zeggen dat er toen ook een gemeenteveldwachter werd gestationeerd zoals in de andere dorpen van de gemeente, Oene, Vaassen en Epe. Het politietoezicht ging op de oude voet verder, de gemeenteveldwachters in de andere dorpen namen Emst in hun surveillance op en de scheuter hield toezicht op de buurtgronden. De boerschap Emst en Westendorp werd als zodanig in 1852 opgeheven, de nog aanwezige gronden werden beheerd door een commissie van drie, gekozen uit de Geërfden. Eerst in 1916 werden die gronden overgedragen aan de gemeente. Het was ook de boerschap en later de commissie die de scheuter aanstelde. Behalve politietoezicht

verrichtte deze ook bodediensten. Naderhand vroeg men voor hen ook een commissie als onbezoldigd gemeenteveldwachter aan, zoals de buurtcommissie deed voor Hendrik Scheper van Essen in 1841. Hij verdiende als scheuter f 40,- per jaar. Maar toen zijn jaarwedde in 1854 met f 10,- werd verlaagd (vermoedelijk als gevolg van de opheffing van de boerschap), nam hij ontslag. In zijn plaats werd benoemd C. Vis, waarvoor L. Brummel, lid van de commissie van beheer over de buurtgronden in 1854, vraagt hem tot buitengewoon gemeenteveldwachter te benoemen, "speciaal belast met de politie over de buurtgronden van Emst".

In 1852 komt er bij de gemeenteraad een verzoek binnen van het Polderbestuur van Epe en Emst, om aanstelling van een veldwachter ter meerdere surveillance in hun polder. Volgens het adres is de gemeente te groot voor drie veldwachters om een goede surveillance uit te oefenen. Het verzoek wordt door de gemeenteraad afgewezen met 11 stemmen voor en 2 tegen. Het voornaamste argument is: te duur! In 1876 komt er bij de gemeenteraad een verzoek binnen van enige inwoners uit Emst, onder leiding van Ds. van Goens, om een veldwachter in Emst te stationeren. Op advies van B & W wordt dit verzoek afgewezen. Het argument is dat behalve de gemeente en de rijksveldwachter uit Epe, ook de veldwachters uit Oene en Vaassen geregeld Emst bezoeken. Een paar zondagavonden hebben de veldwachters zich op surveillance in Emst bevonden zonder iets verkeerd te ontdekken. De adressanten proberen het dan via de Commissaris des Konings. In zijn antwoord aan de C.d.K. stelt de burgemeester dat het volgens hem onnodig is om aan het verzoek van de Emstenaren te voldoen. Een groot jaar geleden is de dienstregeling van de drie gemeenteveldwachters gewijzigd met het doel om in Emst even goed te doen surveilleren als in Epe, Vaassen en Oene, door aan ieder een gedeelte toe te voegen voor de dagelijkse bewaking. Dit heeft goede resultaten gehad, daar in Emst niet meer overtredingen schijnen plaats te hebben als in andere dorpen. Zelfs twee leden van de Raad wonende in Emst behoren tot de eersten om dit toe te geven, aldus de burgemeester.

Maar hij weet wel waar de oorzaak ligt, want hij gaat verder:

De oorzaak moet worden gezocht in de bekende ziekte van den eersten adressant (Ds. van Goens), om telkens weer een nieuw stokpaardje te berijden. Volgens adressant zou de taak van den veldwachter moeten zijn om gedurig om en bij de slaapstee te dolen, in de nabijheid van den heer Van Goens gelegen.

Bedelaarsdoelen zijn daar echter zeer gewenscht, zij vormen toch een zeker toevluchtsoord voor zulk soort mensen, waarvan anders de boeren veel last zouden hebben.

Epe heeft 3 veldwachters, 1 rijksveldwachter, 2 opzichters der Jacht en buitendien tal van onbezoldigde rijksveldwachters. Dan

zou het een weelde zijn een gemeenteveldwachter in Emst aan te stellen.

In vorenstaande brief komen de twee slaapsteden ter sprake die er in Emst waren, één op het Handel en één voorbij de school in Emst. Van deze laatste had de dominee, volgens de burgemeester, nogal last! Maar Ds. van Goens zat niet stil. In 1883 richtte hij opnieuw een verzoek aan de Commissaris des Konings, om stationering van een veldwachter in Emst. D.d. 11-9-1883 schrijft de burgemeester het volgende advies aan de C.d.K.:

Over het algemeen is de surveillance in Emst goed; de drie gemeenteveldwachters moeten zich elke week minstens twee maal in Emst vertoonen. Ook de rijksveldwachter en de opzichter der Jacht komen daar wel en er wonen twee onbezoldigde rijksveldwachters.

De aanleiding van dit adres zal wel geweest zijn dat uit den herderlijken boomgaard eenige vruchten zijn weggehaald. Dit is nu wel verre van aangenaam, maar behoeft inderdaad nog niet te leiden tot onmiddellijke aanstelling van een veldwachter.

In 1890 komt de zaak, in overleg met de commissie voor de buurtgronden in Emst, verder. De commissie wil een buitengewoon gemeenteveldwachter aanstellen als de gemeente f 100,- per jaar bijdraagt.

Op 12-3-1901 schrijft de burgemeester aan de C.d.K. over de wenselijkheid om meer politietoezicht in Emst. Men wil dit bereiken door de aanstelling van een buitengewoon gemeenteveldwachter op een jaarwedde van f 100,-, welke wedde bij deugdelijke plichtsbetrachting later f 150,- per jaar zou kunnen worden. L. Blok, gepensioneerd brigadier van de Marechaussée, is genegen als zodanig op te treden. Blok wordt per 1-2-1901 benoemd. Hij krijgt van de gemeente f 100,- per jaar, na twee jaar te verhogen tot f 150,- per jaar. Maar in september 1901 komt er al een adres van enkele inwoners van Emst om de buitengewone gemeenteveldwachter in Emst hetzelfde salaris te geven als de andere gemeenteveldwachters. De burgemeester zegt "onaangenaam getroffen" te zijn door dit adres en hij vermoedt dat Blok zelf de animator is geweest. Op voorstel van B & W besluit de Raad het verzoek af te wijzen en eerst het functioneren van Blok af te wachten. Blok wacht echter niet langer af en hij solliciteert naar de betrekking van veldwachter in Voorst. De burgemeester wil hem echter graag houden in de gemeente, zoals blijkt uit een schrijven aan de C.d.K. d.d. 1-7-1904:

Hij is een ijverigen politiebeambte, die sedert zijn vestiging te Emst, door deugdelijke surveillance en doelmatig optreden, de rust en de veiligheid voor de ingezetenen der buurtschap krachtig heeft bevorderd.

De gemeenteraad gaat er mee accoord dat Blok als gemeenteveldwach-

ter te Emst een salaris krijgt van f 410,— per jaar plus f 75,— kledingtoelage, gelijk aan het salaris van de gemeenteveldwachters te Oene en Vaassen. Blok wordt daarna door de C.d.K. als zodanig benoemd. Lang heeft hij deze functie echter niet bekleed, op 18-12-1904 overleed hij op 41-jarige leeftijd. Zijn opvolger te Emst werd H. Peper.

L. van den Bremen.

De Vrouwen Kiesrecht Beweging in Epe en Heerde van 1910-1923 (4)

Sinds de jaren negentig van de 19e eeuw was er in Heerde een korrespondentschap van de Algemene Nederlandse Vrouwenvereniging Tesselschade, één van de eerste vrouwenverenigingen in Nederland. Ze was opgericht in 1872 en had tot doel: "Het verbeteren van het lot der onvermogene beschaafde vrouw door haar te steunen in haar pogingen om in eigen onderhoud te voorzien". De vereniging bood door vrouwen gemaakte produkten aan, verleende steun bij het volgen van een vakopleiding en bood hulp bij het vinden van een werkkring. In Heerde telde het korrespondentschap in 1897 negen leden die samen f 1,82 aan kontributie betaalden. Korrespondente was C. E. van Regteren Altena-Peters, echtgenote van één der notabelen van het dorp. Het ledenaantal bleef in de loop der jaren vrijwel gelijk en telde in 1910 elf leden. Vanaf 1914 werd het korrespondentschap vermeld onder de naam Heerde/Epe. De echtgenote der Eper burgemeester, A. Sweerts de Landas-Copes van Hasselt, werd de nieuwe korrespondente. De activiteiten beperkten zich in die jaren voornamelijk tot het innen der kontributie en het geven van giften aan andere afdelingen. Slechts eenmaal werd een eigen kandidate gesteund, die een opleiding volgde voor handwerkonderwijzeres en zodoende les kon geven aan de naai- en breischool voor minvermogene kinderen in Veessen, Tesselschade wordt niet gezien als een vereniging die voorop liep in de strijd voor vrouwenrechten. Ze had eerder een konservatief karakter.

Een andere landelijke vrouwenorganisatie die Eper- en Heerder leden telde was de Vereniging voor Verbetering van Vrouwenkleding. Deze organisatie was ontstaan naar aanleiding van de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid in Den Haag in 1898. De werkende vrouw, zo vond deze organisatie, had andere kleding nodig dan de onpraktische en vaak ongezonde modedracht die door veel vrouwen gedragen werd. In

een maandblad en in andere geschriften werd deze zogenaamde "reformkleding" gepropageerd en probeerde men onder alle lagen van de bevolking deze dracht te verspreiden. Voor velen was de nieuwe kleding echter te duur of te excentriek. De meeste leden van deze vereniging behoorden dan ook tot de middenstand en de gegoede klasse. Vooral onder strijdsters voor vrouwenrechten werd deze kleding gedragen, hoewel de Vereniging voor Verbetering van Vrouwenkleding erover klaagde dat driekwart der feministen nog de oude kleding droeg. Ze riep daarom op tot het maken van propaganda op avonden van o.a. de Bond voor Vrouwenkiesrecht. In landelijke bladen werd vooral door de in Epe woonachtige schrijfster Marie Metz-Koning propaganda gemaakt voor de nieuwe reformdracht. Na enkele jaren ontstond er behoefte aan een goede vakopleiding die uitging van de beginselen van de vereniging. In 1909 werd dan ook de Vakschool voor Verbetering van Vrouwen- en Kinderkleding opgericht. Op de ledenlijsten van 1903 en 1908 komen verschillende leden uit Heerde en Epe voor, waarvan we de meesten straks ook tegen zullen komen op de ledenlijsten van de Bond voor Vrouwenkiesrecht.

De vrouwenkiesrechtbeweging telde in 1908 in Heerde en Epe twee leden: M. E. Koker-van Setten, echtgenote van een fabrikant uit Wapenveld en A. H. R. Hooiberg, directeur van drukkerij Hooiberg in Epe. Beiden waren lid van de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht.

Er werd hiervoor reeds op gewezen dat veel aandacht en zorg aan het onderwijs werd besteed. Dat gold zowel voor het onderricht aan jongens als aan meisjes. Voor de laatsten nam het vak handwerken een belangrijke plaats in. Achterliggende gedachte was dat meisjes opgeleid moesten worden tot goede moeders en huisvrouwen, waarbij kennis van naaien breikunst onmisbaar was. Dit vak, dat sinds 1878 verplicht op iedere school gegeven moest worden, werd in de gemeente Epe nauwlettend gevolgd door een dameskommissie die door de gemeente belast was met toezicht op het handwerkonderwijs. In 1911 had iedere school zo'n uit drie leden bestaande commissie. Voor Heerde werd zo'n commissie niet gevonden. Ook bij het herhalingsonderwijs nam handwerkonderwijs een belangrijke plaats in. In 1901 had de overheid iedere gemeente verplicht een herhalingsschool op te richten. In de gemeente Epe betekende dit dat jongens gedurende vier avonden per week acht uur les kregen in lezen, stellen, rekenen, natuurkunde en tekenen. Voor meisjes werd er alleen les gegeven op zaterdagmiddag van twaalf tot vier uur. Ze kregen dan les in lezen, rekenen en handwerken. Het verschil in tijd en vakken werd niet alleen ingegeven door praktische overwegingen: veel

meisjes waren wellicht in een "dienstje" of werkten mee in de huishouding, maar duidde ook op het verschil in waardering voor onderwijs aan jongens of meisjes. Dat er vooral onder meisjes een steeds grotere belangstelling bestond voor deze vorm van onderwijs blijkt uit de cijfers van de gemeenteverslagen, weergegeven in onderstaande tabel.

tabel 15

jaar	Epe jongens	meisjes	Heerde jongens	meisjes
1901	—	—	—	—
1902	72	28	—	—
1903	65	33	—	—
1904	69	36	64	29
1905	77	55	46	14
1906	62	47	45	13
1907	59	49	—	—
1908	84	47	55	42
1909	88	69	41	46
1910	108	82	46	71

Nam het aantal jongens dat deze vorm van onderwijs in Epe bezocht gestaag toe, voor meisjes was een sterkere groei waar te nemen. In Heerde bleven de cijfers voor jongens vrij konstant, terwijl het aantal meisjes toenam. In Epe werd trouw schoolbezoek na twee jaar beloond. Jongens kregen van het St. Anthoniegilde een nikkel horloge, meisjes ontvingen een naaidoos, een zilveren vingerhoed, een naaldenkoker en rijgpennen.

Naast het herhalingsonderwijs bestond er voor meisjes de mogelijkheid les te volgen aan de naai- en breischolen die in beide gemeenten aanwezig waren. In het algemeen vormden deze scholen vaak een onderdeel van de armenzorg en waren ze vooral bestemd voor meisjes uit arme en bedeelde gezinnen. Uit de gemeenteverslagen blijkt dat ook in Heerde en Epe die relatie bestond. Zo werd de school in Vaassen financieel gesteund door het Koning Lodewijk Fonds. Ook in Epe konden meisjes uit arme gezinnen kosteloos de brei- en naaischool bezoeken, terwijl in de gemeente Heerde jaarlijks een kollekte werd gehouden door dit doel.

De eerste naai- en breischool in Epe was al in 1860 opgericht door baronesse Van der Feltz-van Balveren, schoondochter van de Eper

burgemeester. De school had betalende- en niet-betalende leerlingen en werd gefinancierd door partikuliere giften, de gemeente en het St. Anthoniegilde. De school beleefde een bloeiend bestaan en deed in 1911 een dringend beroep op de bevolking in te schrijven voor een vaste jaarlijkse bijdrage om zo aan de groeiende vraag naar onderwijs te kunnen voldoen. Tot nu toe werd er dertien uur les gegeven, maar het bestuur wilde dit uitbreiden tot twintig à dertig uur, enerzijds om het lesprogramma uit te breiden, anderzijds om ook andere groepen vrouwen, zoals dienstboden, oudere meisjes en gehuwde vrouwen les te geven. De naai- en breischool in Vaassen breidde zich zo uit dat in 1910 een nieuw gebouw in gebruik moest worden genomen, geopend door burgemeester Sweerts de Landas. Deze gaf in zijn toespraak te kennen dat het gezegde "Kennis is macht" ook van toepassing was op deze school. Maar niet alleen voor vrouwen uit de arme en arbeidende klasse, waar het goed kunnen omgaan met naald en schaar een economische functie had, vond men handwerkonderwijs belangrijk. Ook vrouwen uit de betere kringen gebruikten deze kennis voor activiteiten buitenshuis. Zo bestonden er zowel in Heerde als in Epe damesnaaikransen die kleding maakten voor de allerarmsten en werden er tijdens de mobilisatie in 1914 door vrouwen uit deze kringen heel wat sokken en hemden gebreid. Handwerken vormde voor hen een middel bij hun sociale werk.

Of veel meisjes na het lager onderwijs een beroepsopleiding gingen volgen is moeilijk te achterhalen. Wel bezochten enkele meisjes uit Wapenveld de Industrie- en Huishoudschool in Zwolle. In Vaassen werd gestart met een cursus voor voorbereidend onderwijs en Fröbelarbeid. Nadere gegevens hierover zijn niet gevonden.

Aandacht bestond er bij vrouwen ook voor de gezondheidszorg. In de dorpen Vaassen en Oene werd omstreeks 1910 de vereniging "Het Groene Kruis" opgericht. Hoewel het voornamelijk mannen waren die de vergaderingen bezochten, maakte de krant ook melding van een flink aantal dames "die niet geschroomd hadden ook eens te komen".

Ook in Heerde gaven vrouwen blijk van aandacht voor de gezondheidszorg, speciaal voor het kind. In 1910 werd hiervoor een dameskomité opgericht. In Epe werd in hetzelfde jaar een afdeling gevormd van het Centraal Genootschap voor Kinderherstellingsoorden en Vakantiekolonies. Hoewel het bestuur gevormd werd door mannen, waren er ook vrouwen lid van deze organisatie. Een aantal van hen nam het werven van nieuwe leden op zich.

Naast aandacht voor onderwijs en gezondheidszorg ontstond er onder de vrouwen ook belangstelling voor de vrouwenkiesrechtbeweging. In

Epe werd in 1910 een afdeling van de Bond voor Vrouwenkiesrecht opgericht, in Heerde gebeurde dat in 1911. Met deze twee afdelingen zullen we ons in het volgende hoofdstuk uitvoerig bezig houden.

3

De vrouwenkiesrechtbeweging in Epe en Heerde

3.1

De afdelingen Epe en Heerde van de Bond voor Vrouwenkiesrecht

De vrouwenkiesrechtbeweging gaf vooral na 1908 een flinke groei te zien. In het hele land werden afdelingen van de Vereniging en de Bond voor Vrouwenkiesrecht opgericht, waarbij men zich niet aan de indruk kan onttrekken dat er soms sprake was van concurrentie. In Epe werd in 1910 een afdeling van de Bond voor Vrouwenkiesrecht opgericht, Heerde volgde een jaar later. Beide afdelingen werden in 1919, na het aannemen van de initiatief-wet van de vrijzinnig-demokraat Marchant die vrouwen algemeen actief kiesrecht gaf, opgeheven.

In het volgende gedeelte zullen we ons verdiepen in het functioneren van beide afdelingen. Allereerst zullen we nagaan hoe deze afdelingen tot stand kwamen. Was het wel zo vanzelfsprekend dat er afdelingen van de Bond en niet van de Vereniging werden opgericht?

3.1.1

De oprichting

Bijna vier jaar na het uittreden van een aantal leden uit de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht, telde de Bond voor Vrouwenkiesrecht in 1910 3100 leden verspreid over 42 afdelingen. De propaganda werkte op volle toeren en richtte de aandacht vooral op die gebieden waar nog weinig afdelingen waren. De Veluwe was zo'n gebied: alleen in Arnhem, Renkum en Hattem waren begin 1910 afdelingen van de Bond. Aan de oost-, west- en noordzijde van de Veluwe lag dus nog een heel gebied braak. Dat veranderde toen de propagandiste mejuffrouw Steverding op 10 december 1910 vanuit Zwolle per trein naar Epe reisde met het doel voorbereidingen te treffen voor een propaganda-avond en het afleggen van enkele huisbezoeken. Uit de hier gevoerde gesprekken bleek haar dat de verwachtingen voor een propaganda-avond niet hoog gestemd waren. Van verschillende zijde werd voorspeld dat zo'n avond geen succes zou worden. Twee dagen later keerde ze terug om bij de Eper

Courant een advertentie op te geven voor een propaganda-avond op 18 december.

15 december bracht ze, naast vele andere bezoeken in en buiten het dorp, een bezoek aan de pastorie van ds. Prins. Deze vrijzinnig-hervormde dominee was bekend met het werk van de Bond voor Vrouwenkiesrecht. Als ongehuwd predikant werd hij beurtelings gezelschap gehouden door één van zijn drie zusters die in Leiden woonden, waar hun vader hoogleraar theologie aan de Leidse universiteit was geweest. Hoogstwaarschijnlijk zullen zij de intellectuele kringen gekend hebben waar mevrouw Lorentz-Kaiser en mevrouw Wijnaendts Francken-Dyserinck propaganda voerden voor de Bond voor Vrouwenkiesrecht. De in december 1910 aanwezige zuster was in ieder geval lid van de Bond.

Na de voorbereidende werkzaamheden en bezoeken kon de propaganda-avond plaatsvinden. Bondsmedewerkers aan de avond waren, naast de propagandiste, mevrouw Hesselink-Baas Becking die de avond zou voorzitten, ds. Hoevers die een inleiding zou houden en mevrouw Goedhart-van Buren die met liederen voor de muzikale omlijsting zou zorgen. De medewerkers werden te dineren gevraagd bij de heer Van Manen, mededirecteur van drukkerij Hooiberg en bij de heer Oewel, zonder beroep.

Er bleek wel degelijk belangstelling te zijn voor de propaganda-avond, waarvoor men een toegangsprijs van 25 cent moest betalen. Zeventien nieuwe leden gaven zich op zodat aan het eind van de avond een afdeling van de Bond in Epe kon worden opgericht. We zullen de oprichtingsvergadering nader volgen.

De propagandiste voerde als eerste het woord en sprak over het doel van de Bond. Ze hield haar publiek voor dat vrouwen het kiesrecht niet onthouden mocht worden en ze constateerde dat vrouwen wel allerlei ambten en betrekkingen vervulden, maar niet in het bezit waren van hun volledige burgerrechten. Hiervoor zou door mannen en vrouwen gezamenlijk gestreden moeten worden, aldus de spreekster, die tevens wees op het belang van bestudering van het vrouwenvraagstuk. Daarnaast benadrukte ze de strikt neutrale politieke houding van de Bond en wees in scherpe bewoordingen de handelswijze der Engelse suffragettes af. Tenslotte las ze een gedicht voor van Henriëtte Roland Holst.

Ds. Hoevers ging als tweede spreker in op de bezwaren die er bestonden tegen de vrouwenkiesrechtbeweging. Hij begon met het kritiek leveren op de naam "beweging", iets dat hem te veel deed denken aan zeer beweeglijke vrouwen. Hij stelde zijn toehoorders echter gerust. De kiesrechtbeweging was niet een kwestie van tijdverdrijf voor een aantal

excentrieke vrouwen, maar streed tegen onrechtvaardige situaties, waardoor vrouwen geen beslissingsbevoegdheid hadden. De vrouw was gelijkwaardig aan de man en moest daarom mee kunnen oordelen over maatschappelijke en politieke zaken: daarom moesten zij kiesrecht krijgen, aldus ds. Hoevers.

Na de beide inleidingen werden er mondeling en schriftelijk vragen gesteld. Deze gingen voornamelijk over de verschillen tussen de Bond en de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht. Naar aanleiding van deze vragen werd het verschil tussen beide organisaties uitgelegd:

1. De Vereniging maakte het vrouwenkiesrecht tot doel. Ze waren hierin zeer ongeduldig. Andere zaken waren van ondergeschikt belang. Dit had aanleiding gegeven tot het uittreden van leden die nu lid waren van de Bond.
2. De werkwijze van de Vereniging kon ontaarden in seksehaat. Slechts een klein deel der leden van de Vereniging wilde samenwerking tussen mannen en vrouwen. De Bond was juist voorstander van samenwerking.
3. De Vereniging mengde zich in de politiek door het steunen van Tweede Kamerleden.
4. De Vereniging deed weinig tot niets aan scholing in tegenstelling tot de Bond.
5. De Vereniging was lid van de Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht. Deze zou een te ultra-feministisch standpunt innemen, terwijl de Bond voor gematigd optreden was.

Deze scherp gestelde verschillen riepen discussie op. Zo vond de heer De Graaff het niet juist dat men nu pas te horen kreeg dat er twee vrouwenkiesrechtorganisaties waren. Volgens hem ging het om het doel niet om het middel. Mevrouw Gorteling Vinnis had reeds in de inleiding de verschillen willen horen en vroeg om nadere uitleg over het verschil in optreden. Tot slot sprak de heer Bakker er zijn twijfel over uit of de Bond meer kon doen dan de Vereniging. Zou het bestaan van twee vrouwenkiesrechtorganisaties niet belemmerend werken, vroeg hij zich af. Daarnaast was hij het niet eens met de uitspraak dat het steunen van een kandidaat voor de Tweede Kamerverkiezingen gelijk stond aan het bedrijven van politiek.

De organisatoren hadden deze kritiek waarschijnlijk niet verwacht. Ds. Hoevers vond de toonzetting van de vergadering jammer en bekende propagandist voor zowel de Bond als de Vereniging te zijn. Hoofdzak voor hem was, dat de vrouw recht op medezeggenschap kreeg, de

verschillen tussen Bond en Vereniging vond hij bijzaak. Mevrouw Hesselink wees nogmaals op de steun aan politieke kandidaten, op het zenden van adressen en op het zich uitspreken voor een bepaalde vorm van kiesrecht door de Vereniging, die daarom niet neutraal te noemen was. De discussie in Epe werkte door. In De Ploeger van maart 1911 werd aandacht aan deze kwestie besteed. De redactie vond het protest in Epe terecht. Voor de propagandiste moest dit een aanwijzing zijn om zorgvuldiger om te gaan met de verschillen tussen Bond en Vereniging. De grote massa was nog niet goed op de hoogte van de vrouwenkiesrechtbeweging. Daarom moest aan een ieder de keus worden gelaten, aldus de redactie, die voorstelde de "verschillen" aan het begin van de vergadering uit te delen. Mevrouw Hesselink reageerde nog per ingezonden brief op het verslag dat de Eper Courant van de vergadering had gemaakt. Ze vond dat niet goed was weergegeven dat de Vereniging wel aan politiek deed. Ze deed nog een duit in het zakje door er aan toe te voegen dat de Vereniging een slingerend beleid voerde en geleid werd door opportunisme, niet door beginselen.

De oprichtingsvergadering in Heerde verliep rustiger. Daar het maandverslag van de Bondspropagandiste van november 1911 ontbrak, kon vanuit de Bond niets gemeld worden over de voorbereidingen tot oprichting van een nieuwe afdeling in Heerde. Wel verscheen 1 november 1911 een bericht in de Eper Courant waarin in Heerde een lezing werd aangekondigd met als doel het oprichten van een nieuwe afdeling. In een enkele dagen later verschijnende advertentie werd meegedeeld dat er op deze bijeenkomst gesproken zou worden over de argumenten vóór en tégen vrouwenkiesrecht. De toegangsprijs bedroeg hier slechts 10 cent en de zaal van hotel Boeve vulde zich op 8 november 1911 met zo'n dertig mensen. Als voorzitter trad op mevrouw Mellema, lid van de afdeling Epe. Ze leidde mevrouw Boissevain-Pijnappel in, lid van het hoofdbestuur der Bond, die aangaf niet te zullen ingaan op de verschillen tussen de beide vrouwenkiesrechtorganisaties, maar de bezwaren zou weerleggen die er bestonden tegen vrouwenkiesrecht. Ze benadrukte dat de Bond zich niet uitsprak over de vorm die het vrouwenkiesrecht zou moeten aannemen. Daarmee zou ze haar neutraliteit verliezen. Ze wees op het belang dat mannen en vrouwen ook op politiek terrein zouden moeten samenwerken voor het landsbelang. Na afloop vond geen debat plaats en van de aanwezigen gaven zich tien personen op als lid, voldoende om een afdeling op te richten. Als oprichters van de Heerder afdeling werden in het Gedenkboek van de Bond voor Vrouwenkiesrecht vermeld: mevrouw Mellema en mevrouw Des Amorie van der Hoe-

ven. Hoewel het aantal mensen dat zich tijdens de propaganda-avond opgaf als lid niet zo groot was, verdubbelde dat aantal zich na enkele dagen.

Samenvattend kan gezegd worden dat zowel in Epe als in Heerde belangstelling bestond voor de vrouwenkiesrechtbeweging gezien het aantal mensen dat de oprichtingsvergaderingen bijwoonde. Een flink aantal nieuwe leden meldde zich, zij het in Heerde na enige aarzeling. De avonden verliepen totaal verschillend. In Epe reageerden enkele aanwezigen nogal kritisch op de inleidingen waarbij vooral vragen gesteld werden over de verschillen tussen Bond en Vereniging. Zaten er voorstanders van de Vereniging in de zaal? Duidelijk wordt dat niet. Wel bleek er twijfel te bestaan omtrent de zin van twee kiesrechtorganisaties. De kritische geluiden werkten door in de Eper Courant, terwijl De Ploeger aandacht besteedde aan de in Epe geuite kritiek op de procedure van de propaganda-avond. Het feit dat in Epe een Bondsafdeling werd opgericht zal mede verband houden met reeds bestaande contacten tussen de Bond en enkele inwoners van Epe. In Heerde werd de confrontatie tussen Bond en Vereniging vermeden door slechts in te gaan op de bezwaren tegen vrouwenkiesrecht. Er vond geen enkel debat plaats. Gezien het feit dat de voorzitter van de avond lid van de Eper afdeling was, kunnen we aannemen dat de oprichting vanuit Epe zeker werd gestimuleerd.

J. P. den Breems-in 't Veld.
(wordt vervolgd).

"Villa Van der Feltz" in oude luister en een tuin vol bomen, rond 1900.

Vragenrubriek

De Villa Van der Feltz Vijvervreugd

"Villa Van der Feltz"

De overgebleven ongehuwde kinderen zullen grote veranderingen aanbrengen. In de eerste plaats vergroten zij het terrein, door aankoop van verschillende huizen. En in de tweede plaats wordt het oude huis afgebroken en vervangen door een grote villa.

Eerst de aankopen.

1. Op de hoek van de (nu) Beekstraat en de (nu) Emmastraat stonden twee huizen die in 1797 bewoond werden door:
 - a. Teunis Vos Mulder, winkelier en
 - b. A. Maylink of Meijlink en Hendrik Heijmens, schoenlapper.Beide huizen waren eigendom van Teunis Vos Mulder, die ze bij de boedelscheiding van zijn ouders, Wicham Brands Mulder en Elisabeth Vos op 20 april 1782 toebedeeld kregen. Op 1 juli 1803 werden de huizen publiek verkocht door de erfgenamen van Teunis Vos Mulder en zijn vrouw. Deze huizen werden toen als volgt omschreven:

"Eene erve en goed, bestaande uit twee huizen, bergschuur en hoff in den Ambt en Dorpe van Epe, kennelijk gelegen alwaar ten Noorden de gemeene weg, ten Zuiden en ten Westen de Bolkestraat en ten Oosten Gerrit van Zuuk en Hendrik Wensenk aangeland zijn . . .".

Henricus Poll, oud-papiermaker, kocht de twee huizen voor f 2336,-. H. Poll ging zelf in het grote huis (no. 51) wonen en verhuurde het kleinere huis (no. 52) aan Reinder Roerman, papier-vormmaker. Na het overlijden van Henricus Poll in 1838 worden de twee huizen eigendom van zijn dochter en schoonzoon, Janna Poll en Daniël Jonker. En na de dood van dit echtpaar (1861 en 1868) gingen de huizen naar hun zoon Gerrit Jonker en zijn vrouw Kaatje van Tongeren. In 1872 koopt Jhr. P. C. W. van der Feltz de huizen en de grond.
2. Aansluitend stonden er op de hoek van de (nu) Hoofdstraat en de (nu) Emmastraat een huis, dat in 1797 bewoond was door Hendrik Wensenk, smid en Doris van der Heijde, ketellapper en paardesnijder. (Doris reisde regelmatig over de Veluwe om zijn beroep uit te oefenen en heette daarom "Doris Ketellapper") In 1803 was het huis en erf nog eigendom van Hendrik Wensenk (zie bij 1.). In 1827 woonde er Jannis Jonker, smid (zie brief van Van der Feltz van 3 september 1827). In 1873 koopt Jhr. P. C. W. van der Feltz van de (minderjarige) Jannis Jonker (kleinzoon van hierboven?) het huis, erf en tuin.
3. Een huis aan de (nu) Hoofdstraat, ten noorden van de dorpsbeek, waar deze bij de Hoofdstraat uitkomt. dit huis werd in 1797 bewoond door Jacobus Wijnbergen, metselaar, die er volgens het kadaster in 1830 nog woonde. Daarna wordt zijn zoon Albertus Leonard Wijnbergen eigenaar van dit pand. In 1860 verkopen de erfgenamen van A. L. Wijnbergen het pand aan Johannis Frederik Boekholt, glazenblazer uit Delft en zijn vrouw Aaltje Wijnbergen. In 1879 koopt Jhr. P. C.

W. van der Feltz het huis en erf, zodat hij nu alle grond tussen Kerkhof-Beekstraat-Emmastraat en Hoofdstraat in eigendom heeft, behalve huis en erf van Gerrit Scholten Gzn., van het Rooster. Op het kaartje van de kom van Epe rond 1870 is dit duidelijk te zien.

4. Dan volgt in 1878 de afbraak van het oude huis, waar van Zuuk nog gewoond heeft. Het terrein wordt flink opgehoogd, zodat het nieuwe huis hoger komt te liggen dan de Beekstraat en het kerkhof en er een glooiend grasveld kan worden aangelegd naar de vijver die aangelegd werd.

Aan de zijde van het kerkhof was de kerkhofmuur in 1877 afgebroken en vervangen door een ijzeren hek. Op het verhoogde terrein werd de nieuwe villa gebouwd in de stijl, zoals deze rond 1880 in de mode was en die wij in Epe nog kunnen zien aan "Beekzicht" en Stationsstraat 15, maar ook in Vaassen, Heerde en elders. In de voorgevel de terugspringende voordeur en links en rechts twee grote ramen. Het is een vrijwel vierkant gebouw, zodat er ook in de zijgevels 4 tot 5 ramen kwamen. De lisenen tot aan de goot accentueren de hoeken en de ingangpartij. Een schuin – halfhoog – dak en dan een plat dak. Binnen kwam van de voordeur tot achterdeur een vestibule en aaneensluitend een lange marmeren gang. Het plafond van gang en trappenhuis is versierd met stucwerk. Naast de voordeur – rechts – een kleinere kamer, dan een groot trappenhuis met een mooie trap en vervolgens een grote kamer. Links naast de ingang twee grote kamers en -suite met een erker en een serre. Op de eerste verdieping dezelfde indeling en daarboven een grote zolder over het hele huis. Het hele pand is nog net zo als 100 jaar geleden (behoudens wat kleine verbouwingen). De gang is enige jaren geleden weer in oude luister hersteld. Achter het vierkante huis werd een apart huis neergezet voor de bediening. Beneden een grote keuken, bijkeuken, kelder en provisiekasten. Een eigen trap naar boven naar twee slaapkamers voor de dienstboden. zowel beneden als boven had deze aanbouw verbinding met het grote huis. In 1880 worden de huizen aan de Beekstraat-hoek Emmastraat gesloopt en het geheel wordt tuin. (in het kadaster staat "terrein van vermaak en tuin van vermaak"). Het was van Jhr. van der Feltz zeker niet de bedoeling om "een tuin van vermaak" te maken, maar, behalve een grote moestuin en boomgaard, wilde hij een parkachtige tuin aanleggen. Het pand aan de Hoofdstraat, aan de beek, liet hij afbreken en daar werd in 1882 een tuinmanswoning gebouwd (Epe in oude ansichten blz. 29). Nadat ook het huis aan de Hoofdstraat hoek Emmastraat was afgebroken, kon Jhr. van der Feltz met zijn tuinman Sippens grote plannen uitwerken voor zijn tuin. Allereerst werd de grote vijver gemaakt met een waterval voor de instromende beek. Rond de vijver

werden groepen bomen geplant, waarvan wij nu nog de moerascypresen en de hoge tuja's kunnen bewonderen. Aan de Emmastraat vond hij verschillende oude bomen, o.a. de nog staande grote beuk en de door de windhoos in 1985 gesneuvelde kastanje en enkele eiken, die in de loop der jaren geveld zijn, en enkele linden. Meer naar de hoek, bij de Beekstraat stonden vier Taxusbomen, die vermoedelijk een soort erfafscheiding geweest zijn bij de huizen die er stonden. In mijn herinnering zijn het altijd de oude Taxusbomen geweest die wij nu nog kennen. Omdat het vier bomen keurig naast elkaar waren, in de tuin van Van der Feltz, kregen ze in de volksmond de naam "de vier Freules". Voor de villa stonden ook twee oude kastanje bomen, met zware takken. Een sieraad daar voor het huis. Zó groot en zó overstekend waren de zware takken, dat toen mevrouw Sweerts de Landas in 1925 overleed er grote takken moesten worden afgezaagd om het rijtuig van Prins Hendrik (die mede namens koningin Wilhelmina op condoleantie bezoek kwam) te kunnen laten voorrijden. En ook om de mooie oude lijkwagen voor het huis te laten rijden. Aan de Emmastraat, achter een hoge heg (en later schutting) werd een moestuin aangelegd en werden verschillende fruitbomen geplant. Er kwam een groot kippenhok, een druivenkas en een bloemenkas en een broeibak met ramen. Vanuit de villa was het een echte siertuin met veel planten en bloemen en naast de ingang aan de kant van Beekzicht, een theekoepel. Het huis zelf had geen naam, maar weer de volksmond, sprak van "Villa Van der Feltz", zoals Japie Scholten ook op de ansichten zette, die hij rond 1900 liet maken.

Alle bewoners beginnen op leeftijd te raken:

11 april 1898 sterft Pieter C.W. 81 jaar oud;
15 november sterft Geertruida J. 81 jaar oud;
20 november 1906 sterft Reinhardina C. 68 jaar oud;
20 oktober 1908 sterft Gustava W. 86 jaar oud;
en tenslotte sterft op
22 maart 1912 Louise H. F. 84 jaar oud, de laatste van de vijf bewoners van "Villa Van der Feltz" en de laatste waarmee tuinman Sippens zijn werkzaamheden kon overleggen.

Op 15 oktober 1912 wordt de villa met tuin en moestuin publiek verkocht:

Notaris **VERKOUTEREN** zal op **Donsdagen 1 en 15 October e.k.**, telkens 's middags 3 uur, in het Hotel "t Wapen van Epe" te Epe, **bij inzet en toeslag veilen:** 1912

Voor de **ERVEN FREULE**

VAN DER FELTZ:

Een te Epe riant gelegen **villa** ook zeer geschikt voor pension, (bevattende **11 kamers, dienstbodenkamers, keukens, kelder waarin ijzeren kluis** enz.) met omgelegen sierlijk aangelegd **terrein**, waarin **vijver** en vele **vruchtboomen** met **moestuin**, groot 0—96—70, in 9 perc., kolommen en massa.

Vóór den toeslag worden afzonderlijk geveild met het recht van benadering: het **kippenhok met ren** op perc. 1 en 2, de **druiven- en bloemenkast** op perc. 2, het **tuinmanshuis** en het **kippenhok met ren** op perc. 2 en 3 en de **broeibak met ramen** op perc. 5, allos voor **afbraak**, en nog **1 beuk** en **2 elken** op perc. 4.

Aanwijzer de tuinman Sippens, terwijl terreinkaartjes waarop de groote der percelen, à f 0.10 te verkrijgen zijn ten kantore van den Notaris. (9123)

— Daar twee percelen van het terrein Erven freule v. d. Feltz zijn gekocht door den hr. E. Bruins, Dir. van het Apeld. Bioscooptheater, is de meening niet ongegrond, dat er plannen bestaan hier een dergelijk theater te vestigen.

15-10-1912

— Tot ons genoegen vernemen we dat de E. O. T. (Eper Onderw. Tooneelver.), door nieuwe krachten versterkt, hard aan het studeeren gaat. Wij wenschen haar veel succes toe.

— Dinsdagnamiddag jl. had in het Hotel "t Wapen van Epe" ten overstaan van nots. Verkouteren, de toeslag plaats van de percelen van de Erven Freule van der Feltz.

Perc. 1 werd niet afgemijnd, kooper werd de hr. Blankhart voor den hr. J. L. J. B. Baron Sweerts de Landas voor f 6500; perc. 2 en 3 werd getrokken door den hr. E. Bruins te Apeldoorn voor f 2770; perc. 4 en 5 werd getrokken door den hr. H. A. Westhoff alhier, voor f 2980; perc. 6 niet afgemijnd, kooper werd de hr. Blankhart voor den hr. J. L. J. B. Baron Sweerts de Landas voor f 900; perc. 7 werd niet afgemijnd, koopers werden de hh. H. Hebers en H. A. Westhoff alhier, voor f 850; perc. 8 werd niet afgemijnd, koopers werden de hh. G. J. de Boer te Vaassen en P. de Boer alhier, voor f 750; perc. 9 werd niet afgemijnd, koopers werden de hh. Joh. Kwakkel Gzn. en H. P. van Laar alhier, voor f 1400; perc. 10 en 11 werd getrokken door den hr. H. C. Heering, Oene, voor f 76; perc. 12 werd niet afgemijnd, kooper werd den hr. H. P. van Laar voor f 40; perc. 13 werd getrokken door den hr. W. Das alhier, voor f 149.

Later zijn de perc. 7, 8 en 9 overgegaan in handen van den hr. J. L. J. B. Baron Sweerts de Landas.

Uit de Eper krant.

De uitslag van de verkoop was:

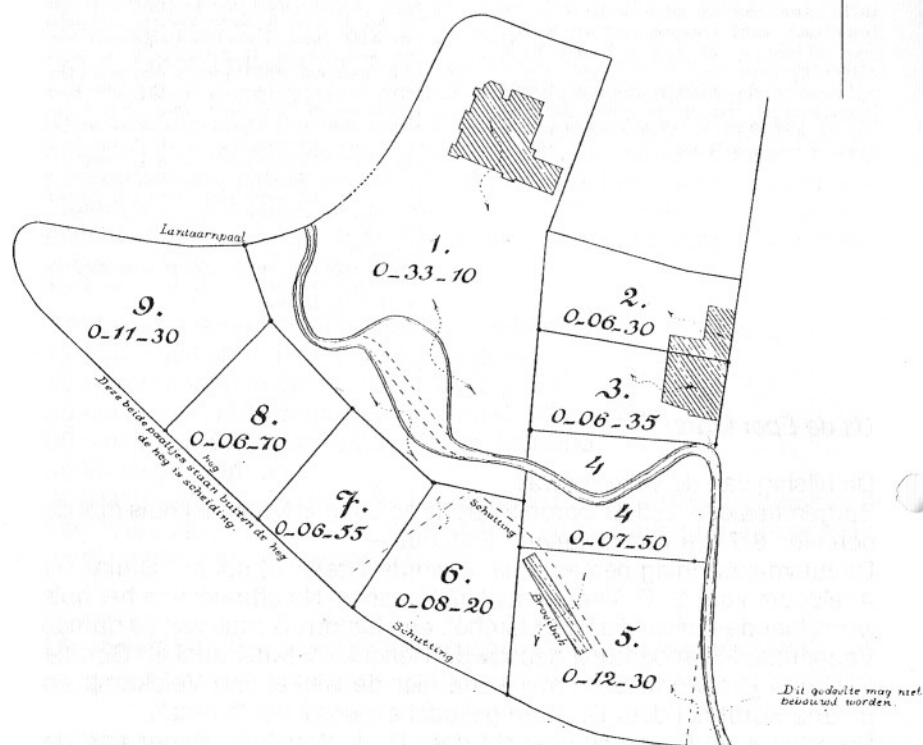
Burgemeester J. L. J. B. baron Sweerts de Landas kocht het huis met de percelen 6-7-8-9 voor ongeveer f 10.000,—.

De tuinmanswoning perceel 2 en 3 worden gekocht door L. Bruins uit Apeldoorn voor G. E. Veenendaal uit Vaassen. Na afbraak van het huis wordt hier de winkel "Au Bon Marché", een handwerkzaak van de dames Veenendaal-Branderhorst gebouwd. (Hendrika Veenendaal en Gerritje Gijsberta Branderhorst). Later komt hier de winkel van Veldkamp en daarna wordt het door D. Zwart gekocht en wordt het "Hema".

Percelen 4 en 5 worden gekocht door H. A. Westhoff, slager aan de Stationsstraat. Hij laat er een huis op bouwen, nadat hij de beek rechtgetrokken had. Hier ging hij wonen, nadat hij de zaak aan zijn zoon Daan Westhoff overgedaan had. In 1937 ging hier W. Holkeboer, gods-

dienstonderwijzer en directeur van de Eper gemeentewoning wonen, nadat hij het beheer van de E.G.W. had overgedragen. Op perceel 5 bouwde Wilhelmina Westerenk haar huis "de Overtuin" nadat zij haar oude huis aan H. Schans verkocht had. (Overtuin was de overkant van de Emmastraat, gezien vanuit het oude huis).

Schaal 1 à 1000

Verkoop 1912.

"Terreinkaartje waarop de grootte der percelen".

"Vijvervreugd"

Jacob Lodewijk Jan Baptist baron Sweerts de Landas werd op 1 mei 1889 burgemeester van Epe. Nadat hij eerst woonde in "Villa Wilhelmina", het grote huis waar nu de A.B.N. bank staat en daarna aan de overkant in "Villa Welgelegen", later bekend als "huis Ooster", dat stond op de hoek van de Hoofdstraat en Bloemstraat, waar nu het grasveld en plantsoen is, voor het postkantoor. Toen in 1912 "Villa Van der Feltz" te koop kwam, kocht hij dit huis met de mooie grote tuin. Hij gaf de naam "Vijvervreugd" aan het huis en liet koperen plaatjes met de naam op de toegangshekken aanbrengen. (Voor een uitvoerige levensbeschrijving verwijs ik naar "Honderd jaar Epe" 1878-1978, uitg. Hooiberg 1978, blz. 20 t/m 27). Burgemeester Sweerts de Landas heeft de tuin en moestuin onderhouden, zoals Van der Feltz die had gemaakt. Met hulp van zijn tuinman Veldhuis bleef het een prachtige tuin, midden in het dorp. Na zijn aftreden als burgemeester en 1926 vond hij het huis voor zich alleen natuurlijk te groot. Zijn vrouw was in 1925 gestorven en de kinderen: de freules Abrahamina I. W. (freule Miek) en Cornelia E. A. (freule Bep) en jonkheer Jacob Derk (Jaap) waren vertrokken. Hij wilde het huis verkopen. De tuin en villa dreigde in R.K. handen te komen om er een rusthuis van te maken (met een hoge muur er om heen). De Eper Spaarbank kocht het pand en verhuurde het aan de familie Beek, die er een "Zomer- en Winterpension" van maakte. Bekende gasten, die langer in het pension verbleven waren onder andere ds. Sevenster, een bekend vrijzinnig predikant, en Marie Koenen, een bekend schrijfster. (Burgemeester Sweerts de Landas verhuisde naar zijn nieuwe woning aan de Hoefijzerweg, een witte villa met blauwe banden, "Villa Blanda" of "Villa Blue Band"). In 1939 koopt de gemeente Epe huis en tuin. De tuin wordt park en heet nu "Emmapark". Het huis wordt voor verschillende doeleinden gebruikt. In de laatste wereldoorlog was het distributiekantoor. Verschillende scholen zijn er tijdelijk gehuisvest, ook o.a. de sociale werkplaats. In 1948 kreeg de Veeartsenijkundige Dienst er 2 kamers (tot 1970). In 1958 wordt "Vijvervreugd" aangekocht door de kerkvoogdij van de Hervormde Gemeente. De bedoeling was, dat het onderdak zou bieden aan de kerkelijke jeugd, maar langzamerhand is het een gebouw dat in hoofdzaak voor allerlei kerkelijke samenkomsten wordt gebruikt.

G.S. van Lohuizen.

Bronnen:

Gemeentearchief

Rijksarchief

Oud en nieuw kadaster

Eigen archief

De brandweergeschiedenis in de eerste helft van de vorige eeuw (lezing) (2)

De raad had bij de brand ondervonden dat huizen binnen de bebouwde kom een pannendak moesten hebben, want die met een rieten dak bleken niet te redden. Terwijl een huis met pannen dak, waarvan een schuur die er tegen aan stond geheel is afgebrand, kon met een brandspuit worden gered. Daarom werd het brandweer reglement aangevuld met het volgende artikel: dat vanaf nu alle gebouwen die binnen de bebouwde kommen worden gebouwd of van nieuwe daken worden voorzien, alleen maar pannen mogen krijgen, op straffe van zes tot twaalf gulden boete en opruiming van het reeds gelegde dak.

In 1827 drong het provinciebestuur wederom aan om maatregelen ter voorkoming en blussing van brand te nemen, waarop de raad lakoniek reageerde: "met dat deze gemeente een brandweerreglement en twee spuiten bezit en er nog drie particuliere aanwezig zijn en dat meer aanschaffen vooralsnog niet dringend noodzakelijk werd geacht". In 1833 rapporteerde de burgemeester dat een brand in Vaassen twee huizen in de as had gelegd. Ze waren verzekerd, evenals de inboedel. De brand greep zo snel om zich heen, dat de inwoners van het huis waar het begon zich ter nauwernood konden redden en er verder niets van de inboedel kon worden uitgehaald. Dit kon nog wel uit het tweede huis dat in brand ging. De burgemeester vervolgt letterlijk "Allernoodlottigst had voor Vaassen dit ongeval kunnen zijn, daar de huizen in dit dorp dicht bijelkander staan, zoo niet de wind juist oostelijk ware geweest, zoodat het vuur en de vlam eene richting van de huizen afnam. Door de twee aanwezige brandspuiten van de baron d'Isendoorn à Blois en de heer Kemper op de kopermolen, heeft men de overstaande huizen voor schade beveiligd. Bij mijn vertrek uit Epe heb ik eene der gemeentelijke brandspuiten meegenomen, doch waren de beken te ver af om water bij de hand te kunnen krijgen. Ik heb verzocht en gekregen ene brandspuit van het Loo bij welke spuit aanvoerders zijn, waardoor het water uit eene beek konde aangebracht worden, ten einde het vuur, waartoe anders geen mogelijkheid was, uit te krijgen. En daardoor te voorkomen. Dat bij verandering van weder of vind er geen gevaar voor het dorp te vrezen zoude zijn". De districtscommissaris reageerde boos. De brandspuiten van de particulieren zijn onvoldoende om brand in Vaassen te bestrijden. De toevallige gunstige wind voorkwam meer schade en er moest een spuit van het Loo worden gevraagd om de geëindigde brand te blussen. Even voor de goede orde tussendoor je bent een brand meester als je hem zover onder de knie hebt dat uitbreiding niet meer mogelijk is. Dat neemt niet weg dat er op dat moment nog een flinke fik kan zijn. Tot

vandaag de dag heeft "brand meester" die betekenis.

Terug naar de Districtscommissaris. Hij vond dat gepaste maatregelen vereist waren. Hij stelde voor om Vaassen één flinke of een aantal kleine handspuiten type van Marum te kopen. Van Marum had aan het eind van de achttiende eeuw ontdekt, dat met zeer weinig water een brand in het beginstadium was te blussen met een waterstraal die onder hoge druk zoveel mogelijk werd verneveld. Het principe is duidelijk: kleine spuitjes over het dorp verspreid die snel bij de brand kunnen zijn. De brand is in het beginstadium nog alleen aan het oppervlak van het materiaal; het aanrakingsvlak van de sproeistraal water met het vuur is zo groot mogelijk. Er verdampst daardoor zoveel mogelijk water. Dat kost veel meer warmte dan het opwarmen van water en de stoom verdringt de zuurstof en zodoende snijdt het mes aan twee kanten. De voorkeur van de districtscommissaris ging dan ook daar naar uit. Hij stelde dat ze voor slechts f 48,- gulden in Zutphen werden gemaakt, dat ze weinig water nodig hadden, dat in Voorst en Apeldoorn het nut was gebleken, want daar was nooit meer dan één huis verbrand, waaruit ook nog vaak veel was gered. Ook de districtscommissaris huldigde dus het uitgangspunt: een brandend huis is niet te redden, maar overslag moet worden voorkomen. Nadelen van particuliere spuiten vond hij dat men altijd afhankelijk was van de goedwillendheid van de eigenaren die ook niet in staat waren voor goed onderhoud en verbetering te zorgen. In Gelderland, zo gaat hij verder, is er niet een dorp zo belangrijk als Vaassen of het heeft wel een eigen brandspuit. Hij vond dat de Vaassenaren ook belasting betaalden en dus net zo goed recht hadden op een brandspuit. Indien een bestelling te Zutphen zou worden geplaatst zou de districtscommissaris zelfs een nog een voorschot kunnen doen. Hierop nam de raad na lange discussie het besluit om een handspuitje type van Marum te laten komen en dat uit te testen op alle huizen van Vaassen en indien het geschikt zou blijken te zijn er vier stuks voor Vaassen aan te schaffen. Na zeven maanden vroeg de districtscommissaris hoe het er nou mee zat en of de spuit die op proef was kon worden teruggestuurd of dat die werd behouden. Het bevreemde de districtscommissaris dat hij al die tijd niets had gehoord en dat hij vermoedde dat hier in Epe werd geprobeerd de boel op de lange baan te schuiven. Dat is een krasse uitspraak, maar ik heb er geen reactie op kunnen vinden. Mogelijk is de burgemeester zo kwaad geworden dat hij werkelijk niets meer aan de zaak heeft willen doen. In het jaarverslag over 1833 wordt ook niets over de aanschaf van spuiten gesproken. Wel in het jaarverslag van een jaar later, dan zijn er twee spuiten type Van Marum aangeschaft en nota bene in Oene geplaatst. Blijkbaar vond men dat de particuliere spuiten in Vaassen nog steeds de toestand meester waren en dat de Van Marum spuitjes beter naar Oene konden omdat daar werkelijk niets aan spuiten voorhanden

was. Op 22 mei 1835 werd vervolgens door de gemeenteraad een brandweercorps in Oene aangesteld, "omdat nu daar twee brandspuitjes geplaatst zijn, het ter voorkoming van wanorde in geval van brand, noodzakelijk is aldaar een directie, benevens spuitgasten te benoemen, waartoe overgaande, als zodanig aangesteld zijn tot brandmeester generaal Jacob Dalhuizen, tot brandmeester van spuit 1 Derk Dalhuizen en van spuit 2 Hendrik ter Haar. Verder werden bij elke spuit zes spuitgasten benoemd. In het eind van het zelfde jaar had de districtscommissaris een leuke aanbieding van gewezen brandemmers uit Borne in Twente voor één gulden 35 per stuk. Hoewel de raad niet erg enthousiast was werden er toch twintig besteld voor bij de twee spuitjes in Oene. Intussen moet ik even aan u kwijt dat vanaf 1825 wel de meeste branden in het jaarverslag zijn terug te vinden, maar dat ik ze nu vanavond niet zal opsommen. Globaal is er sprake van één brand in de één à twee jaar. Allen de grote branden zal ik u noemen en dan in het bijzonder die welke van invloed zijn geweest op het brandweerbeleid. Eindelijk kreeg in 1839, vijf jaar na Oene en minstens twintig jaar na Epe, ook Vaassen brandspuiten van overheidswege. Ogenschoonlijk helemaal op eigen initiatief, zonder druk van bovenaf of zonder aanleiding van een of andere brand, herinnert de burgemeester de gemeenteraad er aan dat reeds menigmaal is gesproken om ook Vaassen van brandblusmiddelen te voorzien. Thans, zo zegt hij, is er een gunstige gelegenheid, want te Twello worden spuiten gemaakt die niet meer dan f 200,- gulden kosten. Wij moeten natuurlijk de burgemeester gelijk geven. Deze dingen moet je vooral niet structureel aanpakken, nee, je moet als overheid wachten tot zich een buitenkansje voordoet. Hoe dan ook, de raad ging accoord. f 500,- gulden kwam er op de begroting voor 1840. f 400,- voor twee spuiten en f 100,- gulden voor de toebehoren. H. J. Wemerman in Twello was de bouwman en hij kreeg in de zomer van 1840 uitbetaald in drie termijnen. Het laatste bedrag van f 50,- gulden werd pas uitbetaald toen hij enige defecten had verholpen. Of men tevreden was met deze spuiten kan ik u niet zeggen. In de jaarverslagen na 1840 worden wel branden vermeld, namelijk in 1847, 1848 en 1852, maar zeer summier. Geduldig speurwerk in de uitgaande brieven moet mogelijk nog wat kunnen opleveren wat dat betreft. Wat mij bevreemdt, is dat in Epe in 1818 en in Oene direct na de komst van twee spuitjes in 1835 wel, maar in Vaassen na aflevering van deze spuiten geen brandweerpersoneel is aangewezen. Vijftien jaar lang zwijgt de gemeenteraad in alle talen, totdat er weer een flinke brand is. Dat is een patroon wat ook op andere plaatsen in Nederland wel voorkomt, dat men steeds wordt wakker geschud en daarna actie onderneemt als er een flinke brand heeft gewoed. In Epe leverde de brand van 1823 actie op, namelijk aanvulling van het brandweerreglement, de brand van 1833 leverde twee kleine spuitjes type Van Marum op

en nu zal de bekende brand te Vaassen van 1854 aan de beurt komen die ook tot gevolg had dat er nieuwe maatregelen op brandweergebied werden getroffen. Alleen de aanschaf van de twee spuiten in 1840 is gebeurd naar aanleiding van een gunstig geprijsd aanbod in plaats van naar aanleiding van een grote brand. Nu dan de brand van 1854 in Vaassen. Op 18 oktober breekt die uit 's middags om vier uur. De burgemeester die thuis in Epe zat werd laat gewaarschuwd, pas vroeg in de avond en intussen was Koning Willem III al driftig aan het blussen en bevelen aan het geven. Het verhaal gaat, dat iemand stond toe te kijken en toen de koning hem opdroeg mee te helpen zei hij "ik ben de notaris van het dorp" waarop de koning zei "en ik ben de koning der Nederlanden en ik gelast u te helpen". Toen de burgemeester kwam kreeg hij het behoorlijk aan de stok met koning Willem. Wij laten de burgemeester nu zelf aan het woord in zijn verslag aan de commissaris des Konings. "In den beginne was ik niet bij den brand te Vaassen tegenwoordig later echter wel. Terwijl ik te huis zeer bedaard aan de begroting der gemeente zat te arbeiden, werd er ongeveer tegen 7 ure des avonds hard gebeld en men bracht mij een tijding dat er te Vaassen brand was toen ben ik onmiddellijk naar Vaassen gereden, kwam daar ten half acht ure aan en ben eerst ongeveer ten 2 ure te huis gekomen na alles zoveel mogelijk geregeld te hebben zoals hieronder zal blijken. Hoe de brand is aangekomen is mij nog een raadsel en ik ben nog druk bezig met onderzoek of hier ook aan kwade trouw kan gedacht worden, hetgeen ik echter niet geloof. Zodra toen de brand is uitgebarsten was ook onmiddellijk de brandspuit van Vaassen tegenwoordig en een kleinere spuit van ene aangrenzende koperfabriek van den heer Kemper, welke spuit met een tiental arbeiders van die fabriek, aan 't hoofd waarvan ons raadslid P. Heering was, ook vele diensten heeft bewezen. Volgens mijn gedaan onderzoek hebben de ingezetenen van Vaassen zich vooral in den beginne perfect gehouden, zoals ook de drie leden van de raad P. Heering, L. Mulder en J. Mulder, die al het hunne in 't werk hebben gesteld om zoveel mogelijk hulp te bieden en aan te brengen, om alles in orde te houden, ook de beide veldwachters van Vaassen en Epe, Van Egteren en Wensenk, en die van Nijbroek hebben in allen deelen hun plicht gedaan. Wij zijn allen zeer dankbaar geweest, dat Zijne Majesteit de goedigheid heeft gehad spuiten en volk van Het Loo naar Vaassen te laten aanrukken terwijl wij anders geen raad zouden geweten hebben om het vuur uit te maken. Doch al mijne informatiën komen daarop neder, dat de voortgang van den brand reeds gestuit was, vóór de spuiten van Het Loo waren aangekomen. Het brandwezen te Epe en Vaassen en Oene is nog verre af van geregeld te zijn zoals het behoort, grote behoefte bestaat er aan goede brandspuiten die op de hoogte van de tegenwoordige kunst zijn, dewijl onze spuiten, hoewel goed in orde, nog van dien aard zijn, dat men

er het water met emmertjes in moet dragen, hetgeen van weinig waarde is, dewijl de pompen in onze lage streken spoedig weigeren water te geven en het lopende water meest te veraf is. De genoemde bestuursleden en ik hebben gedurende den brand zoveel en zo goed mogelijk gedaan wat wij dienstig oordeelden dat op het ogenblik zelf hulp konde aanbrengen. De huisgezinnen die hunne woningen verloren hadden zijn terstond bij anderen onder dak genomen. Nadat alle gevaar over was en de spuiten weer naar het Loo vertrokken, heb ik twee man uit elk huis laten ontbieden die niet alleen gedurende de nacht, aldaar de wacht moesten houden doch nog arbeidzaam moesten zijn om het smeulende vuur zoveel mogelijk doentlijk door water en het bedekken met zand te blussen. Alle zijn opgekomen en hebben hun plicht gedaan. Het valt niet te ontkennen en de waarheid zal nimmer in welk geval ook door mij verheeld worden, dat enige Vaassense mensen wellicht meer hadden kunnen doen, dan door hen gepresteerd is, doch dit is ook een bepaalde waarheid, dat de roep daarvan veel erger is geweest dan de werkelijkheid. Zoo heeft men ook verhaald dat het Vaassense volk gedurende de brand in de herbergen zat te drinken. Mijn informatiën luiden weder hetgeen ook door mijzelf is gezien, dat juist het volk van Apeldoorn en het Loo zich zoo aan sterke drank heeft te buiten gegaan. Enfin de een schuift het op de ander, doch dit is zeker, dat ik reeds in de volgende week een voorstel bij den raad zal indienen, hetgeen wel enige tegenkanting zal ondervinden doch door mij zal beproefd worden er door te krijgen, namelijk om het gehele brandwezen in Epe, Vaassen en Oene te regelen: heide verkopen er daarvoor drie flinke brandspuiten met perspomp aanjagers aan te schaffen. Het gehele personeel te organiseren en verdere maatregelen te nemen, ten einde het brandwezen in mijne gemeente op zulk een hoogte te brengen dat er geen of weinige aanmerkingen mogen en op zullen vallen. Ik kan dus geredelijk bekennen dat met onze eigen geringe middelen tot het blussen van brand evenwel veel is gedaan terwijl het grootste gevaar bepaaldelijk gestuit was vóór de spuiten van het Loo aanrukten. Ik had de spuit van Epe ook nog laten komen, doch dien hebben wij niet eens gebruikt, dewijl alle pompen geen water meer gaven en het buitendien niet meer te doen was om met emmertjes die spuit steeds met water gevuld te houden. Toen mij den tijding van de brand was gezonden ben ik onmiddellijk naar Vaassen gereden en daar aangekomen, gaf ik eerst enige bevelen en ging toen de Koning opzoeken en had de eer tegen zijne majesteit te zeggen dat mij speet dat ik zo laat bij de brand was aangekomen, doch dat ik nu eerst tijding door iemand had gekregen die toevallig uit Apeldoorn kwam. Waarop Sire mij ten aanhore van ieder met een donderende stem toevoegde: "die kerel heb ik u gezonden en gij had hier moeten zijn en ik zal het u doen bezuren", waarop ik mijn pet afnam en slechts deze

woorden zeide: "sire dat zijn harde doch onverdiende woorden" toen terstond wegging, om verder naar de brand te zien. Ook is het later nog gebeurd dat men bezig was een huis te bespuiten waarmede men met die spuit aan een ander gedeelte meer nut kon doen, ik gaf zulks aan de spuitgasten te kennen, met bevel daar naar te handelen, toen heeft het sire behaagd op ene voor mij alles behalve aangename wijze weder te bevelen dat de spuit daar moest blijven staan en niet met mij medegaan". De burgemeester werd hierover zo kwaad, dat hij direkt een ontslag aanvraag wilde schrijven, maar inwoners hebben hem daarvan kunnen weerhouden. Op 4 november van dat jaar besloot de raad, hoewel schoorvoetend, inderdaad om uit de opbrengst van de verkoop van heide drie moderne spuiten aan te schaffen, bijvoorbeeld zoals te Vaassen door de geërfden wordt aangeschaft. Dat zou dus betekenen dat de buurtschap Vaassen het er niet bij heeft laten zitten en zelf maar vast de handen uit de mouwen heeft gestoken. Deze spuit wordt dan ook in een kort verslagje over de toestand van het brandwezen in juni 1855 door de burgemeester geprezen. De aanschaf van deze spuit door de inwoners van het dorp Vaassen zelf kon weleens aanleiding zijn geweest voor de gemeente om er in plaats van drie maar twee aan te schaffen, want als in juni 1856 B en W rapport uitbrengen aan de raad over de kwaliteit van de aangeschafte spuiten, is er ineens sprake van twee stuks. De motivering van B en W om bewijzen te verkrijgen over de deugdelijkheid van de spuiten is ingegeven door begrijpelijke achterdocht met de uitbranders van de koning nog vers in het geheugen. Gesteld wordt: zulks om zich te vrijwaren voor mogelijke aanmerkingen die wellicht van de zijde van deze of gene, nu of later daartegen kon worden aangevoerd. De burgemeester stelde dan ook voor die bewijzen in afschrift in het raadsnotulenboek op te nemen, hetgeen geschiedde. Ze luiden als volgt: de ondergetekende A. J. Wilhelm jr verklaart hierbij dat de brandspuiten, geleverd door de heer Potman te Arnhem aan de gemeente Epe, als van zeer goede constructie en bewerking bevonden te hebben. Het andere bewijs is een brief aan de burgemeester gericht door J. J. Bossert te Arnhem, president bij de directie van het brandwezen in die plaats, die persoonlijk tegenwoordig is geweest bij het beproeven van de brandspuiten. "Indien ik mijne mening zal opgeven omtrent twee brandspuiten door J. H. Potman voor de gemeente Epe vervaardigd en waarmede ik op de 15de februari jongstleden ene proef heb zien nemen bij de Grote Kerk alhier, zo is zulks alleen wegens de uitkomst. Van de bekende in ons land vervaardigde en in de voornaamste gemeente aanwezige spuiten zijn er maar enkele waarvan de straal een hoogte van 70 à 80 voet bereikt en beschouw ik deze hoogte als de best verkregene uitkomst. Tot mijne niet geringe verwondering heb ik dus met verscheidene daarbij tegenwoordig zijnde belangstellenden met bovengemelde spuiten het water zien op-

voeren ter hoogte van halfweg het lijn dak van de Grote Kerk, hetwelk zal zijn plus minus 115 voeten. De bereiking van deze hoogte zoude ik voor onmogelijk gehouden hebben, en indien ik er geen getuige van geweest was zou ik er wellicht geen geloof aan geslagen hebben, tenzij het gebeurde dat de een of ander werktuigkundige eene nieuwe, op een geheel ander stelsel berustende samenstelling konde uitvinden. Met de hoogte waarop de wetenschap thans is, geloof ik niet en is het mij ook niet bekend dat in ons land zodanige uitkomst als door Potman is verkregen. Toen werd er eindelijk wel personeel aangesteld voor de Vaassense brandweer. Begonnen werd op 16 september met twee brandmeesters en een opperbrandmeester, maar die hadden nog behoorlijk wat moeite om verder personeel bij elkaar te krijgen. In de zomer van 1856 werd ook een nieuw brandweerreglement vastgesteld. Ik geef u nu daarvan alleen een overzicht, want het reglement is behoorlijk groot. Vier artikels gaan over hoe schoorstenen moeten worden gebouwd. Rieten daken zijn uit den boze, binnen 20, of maximaal 40 jaar als ze pas gelegd zijn, moeten ze uit de dorpskommen zijn verdwenen. Hooibergen en dergelijke moeten minstens tien meter van andere gebouwen af staan, binnen de bebouwde kom maximaal twee meter hoog en geheel met planken bekleed. Buskruit mocht in winkels slechts aanwezig zijn tot maximaal vijf kilo en moest in blikken worden bewaard. In totaal zijn 20 artikelen preventief. De brandweerorganisatie wordt vervolgens behandeld in acht artikelen. In elk dorp moeten er een opperbrandmeester en twee brandmeesters komen. Partikulier water zal bij blussing mogen worden gebruikt, partikuliere erven en huizen zullen, indien nodig, mogen worden betreden. Voor het brandweerpersoneel werd in negen artikels de dienstplicht geregeld. Alle mannen van 18 jaar en ouder waren verplicht aan brandweeroefeningen en brandblussen mee te doen. Het personeel zou onderscheidingstekens krijgen. Tussen haakjes: twee jaar later werden maar liefst 250 zwartgelakte plaatjes met letters voor armbanden voor de brandweer geschilderd door J. Durand en betaald met 8 gulden 25. Terug naar het reglement nu. Men kon zijn brandweerdienstplicht afkopen of een plaatsvervanger aanstellen. Nog veel meer zou er van het brandweerreglement te zeggen zijn, zoals de mogelijkheid tot vordering van paarden voor snel vervoer van de spuit. Nu opnieuw het ei van een behoorlijk brandweerreglement is gelegd, kan worden gesteld dat naar 19de eeuwse maatstaven de brandweer in onze gemeente aardig voor elkaar is. Twee jaar later brandde het logement van Jonker in Epe, vlak bij het pasgebouwde gemeentehuis geheel af. Door ijver van de brandweer en de goede werking der spuiten, kon het gemeentehuis worden gered. Was het niet zo geweest, dan had ik u mijn verhaal misschien helemaal niet kunnen vertellen, want dan was het archief er niet geweest. Mogelijk had ik hier dan ook niet gestaan als archivaris van Epe, omdat

de gemeente dan helemaal geen behoefte had aan een archivaris. In 1858 lees ik ook voor het eerst van het maken een brandput. Wat de techniek betreft kan dat te maken hebben met de nieuwe brandspuiten. Daar was tenslotte een zuigpomp bij die het water van enige diepte kon opzuigen. Voordien moest het water zoals al was gebleken met emmers naar de spuit worden gebracht. In 1861 kwamen de brandmeesters van Vaassen eindelijk met een lijst van personeel. Er zijn dan twee straalpijpvoerders, (trompvoerders worden zij genoemd), zes slangendragers, een opzichter en een plaatsvervanger en 24 pompers bij de perspomp, zes slangoppassers, 1 opzichter en 1 plaatsvervanger en 24 pompers bij de aanjager, één opzichter bij de slangen, één voor het smidwerk, een bode, een zakdrager en twee voorlieden. Twee en zeventig man in totaal, nog afgezien van de brandmeesters. U ziet het dus, dat is een halve compagnie, oftewel bijna een heel legertje. De dienstplicht was dan ook niet voor niets.

In hetzelfde jaar was er brand in Oene en er kon naar tevredenheid worden vermeld dat de spuiten uitmuntend hadden gewerkt. In 1863 woedde er een brand die was aangestoken met de opzet om de inwoners te vermoorden. De dader werd ter dood veroordeeld, maar kreeg bij gratie 20 jaar. Hierover kunt u in het mededelingenblad nummer 18 van Ampt Epe meer lezen. Voor de geschiedenis van de brandweer is deze brand verder niet van meer belang dan welke andere brand ook, hoe triest het verhaal verder ook is.

Al met al kan worden gesteld, dat in de eerste helft van de vorige eeuw het brandweerwezen in Epe een weliswaar trage, maar toch gestage ontwikkeling ten goede heeft doorgemaakt, hoewel de toestand van 1865 natuurlijk niet kan worden vergeleken met bijvoorbeeld 1933 toen er al volop motor- en autobrandspuiten waren. Er zou nog veel over de tussenliggende tijd kunnen worden verteld, maar dan zou ik u nog veel langer moeten vervelen en dat wil ik niet.

G. Kouwenhoven.

Aankondiging

In het kader van een reeks tentoonstellingen over aspecten van de Tweede Wereldoorlog in de regio: 14 april – 28 mei 1989

"Het Apeldoornsche Bosch, 1909-1943. Een Joodse inrichting voor geesteszieken".

Historisch Museum Marialust, Verzetstrijderspark 10, Postbus 9033, 7300 ES Apeldoorn

Openingstijden: di tot en met zaterdag 10.00-17.00 uur; zondag 13.00-17.00 uur; Hemelvaartsdag en 2e Pinksterdag geopend; maandag gesloten.

Toegang gratis.

Boekennieuws

Handel en wandel op de Noord-Veluwe

Door: C. A. van Baarle. Paperback, 115 blz.; circa f 18,-; ISBN 90-6651-098-6. Uitg. Van den Berg, Kampen.

De ondertiteling luidt: "tussen prehistorie en historie".

De Veluwe is tegenwoordig een toeristische trekpleister, befaamd om zijn bossen, heidevelden en zandverstuivingen. Wat veel bezoekers niet weten, is dat dit landschap in de loop der eeuwen sterk de invloed heeft ondergaan van de mens en zijn activiteiten. Vanaf de prehistorie hebben landbouw, industrie en verkeer een aanslag gepleegd op het milieu, wat geleid heeft tot ingrijpende veranderingen in het landschap. Zo was de ontbossing er de oorzaak van dat de uitgestrekte heidevelden en zandverstuivingen ontstonden. Ook hebben de bewoners hun sporen in het landschap achtergelaten. Een deel daarvan is nog zichtbaar aanwezig in de vorm van kuilen, karresporen, akkerwallen en grafheuvels. Daarnaast zijn er de resultaten van allerlei opgravingen, die getuigen van vroegere cultuur, handel en welvaart.

Dit boek wil de lezer leiden langs de boeiende culturele erfenis van de Noord-Veluwe, van prehistorie tot historie. De ruim 70 foto's en tekeningen laten zien, dat veel tegenwoordige nederzettingen en landschapselementen hun grondslag vinden in het soms verre verleden.

En wie kan ons beter meenemen op deze ontdekkingsreis, dan Cor van Baarle, die in zijn artikelenreeks in het Mededelingenblad ons op de hoogte heeft gehouden van de resultaten van zijn speurtochten over de Noord-Veluwe.

Inhoud

Het bestuur in de Gemeente Epe tussen 1818 en 1865 (6)
door drs. J. W. Tetterode Ravestein 1

Gemeentelijke zorg voor orde, rust en veiligheid in Epe in
de 19e eeuw (11)
door L. van den Bremen 5

De Vrouwen Kiesrecht Beweging in Epe en Heerde van
1910-1923 (4)
door J. P. den Breems-in 't Veld 8

Vragenrubriek
Antwoord: Villa Van der Feltz
door G. S. van Lohuizen 17

Lezing
De brandweergeschiedenis in de eerste helft van de
vorige eeuw (2)
door G. Kouwenhoven 24

Aankondigingen en Boekennieuws
door Th. A. M. te Riele 32